

Jan Rajman

SKARŻYSKO-KAMIENNA NA TLE REGIONU

Skarżysko-Kamienna, które w 1973 r. obchodziło 50-lecie nadania praw miejskich, należy do najprężniejszych miast województwa kieleckiego. Swoje powstanie zawdzięcza inwestycjom przemysłowym okresu międzywojennego, nakładającym się na przetrwałe podłoże ekonomiczne Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Wyjątkowo dogodnie położenie geograficzno-transportowe miasta, zlokalizowanego na północ od Gór Świętokrzyskich, w dolinie rzeki Kamiennej, w węźle ważnych dróg kolejowych i kołowych, przyczyniło się do wykształcenia specyficznej jego funkcji w miejskiej sieci osadniczej województwa kieleckiego.

Miasto to, jak każde inne ognisko życia gospodarczo-społecznego w regionie, spełnia szereg funkcji na rzecz swych mieszkańców, ludności wsi podmiejskich, na rzecz swego województwa, a nawet całego kraju. Funkcje te, związane z różnorodną działalnością i usługową mieszkańców miasta oraz ludności dojeżdżającej do pracy, mogą przybrać charakter lokalny, ponadlokalny, subregionalny lub specjalny, o dalekim nieraz zasięgu oddziaływania.

Nie wszystkie funkcje miasta dadzą się statystycznie wymierzyć i zestawić w porównywalnym szeregu z innymi miastami regionu, województwa, kraju. Obraz uzyskany w drodze czysto statystycznych przeliczeń będzie tylko jednym z wielu odzwierciedleń roli miasta w życiu regionu. W odbiciu tym znikną jednak najczęściej specyficzne cechy jakościowe, które jedno miasto odróżniają od drugiego. W celach porównywalnych dokonujemy jednakże takich przeliczeń, aby je później uzupełnić związłym opisem geograficznym.

Najczęściej stosowanym miernikiem specyfiki funkcjonalnej miast są relacje wynikające z aktualnego układu struktury zatrudnienia mieszkańców lub struktury miejsc pracy. Dla określenia miejsca Skarżyska-Kamiennej w hierarchii funkcjonalnej miast województwa kieleckiego posłużono się strukturą miejsc pracy w gospodarce uspołecznionej. W postępowaniu tym wyłącznie więc zarówno indywidualne rolnictwo miejskie, jak i prywatny handel i usługi, które we współczesnej dobie nie odgrywają już poważniejszej roli w miastach średniej wielkości. O takim podejściu metodologicznym zdecydowała przede wszystkim dostępna baza źródłowa. Po dokonaniu niezbędnych

przeliczeń, polegających na ustaleniu procentowego udziału za. rudnionych w usługach miasta w stosunku do stanu zatrudnionych w usługach całego województwa /4,9%/ stwierdzono, że Skarżysko-Kamienna zajmuje czołową lokatę wśród średnich miast Kielecczyny, wyprzedzając wyraźnie Ostrowiec Świętokrzyski /4,1% zatrudnionych w usługach województwa/i Starachowice /3,4%/. Wskazywać by to mogło na nader ważne miejsce Skarżyska, które po Kielcach zajęło drugie miejsce w zbiorze miast województwa kieleckiego. Wysoka ta lokata jest jednak obrazem częściowo zniekształconym, gdyż wynika ze znacznej liczby miejsc pracy w transporcie i łączności, wyraźnie wyższej aniżeli w innych średnich miastach województwa. Po wyeliminowaniu z obliczeń tego elementu, który w gospodarce Skarżyska-Kamiennej odgrywa rolę specjalną okaże się, że rozpatrywane miasto nie należy wcale do ośrodków o najlepiej rozwiniętych funkcjach usługowych, jakkolwiek pełni ono szereg funkcji ponadlokalnych na rzecz swego zaplecza.

Funkcje ponadlokalne wytworzyły się na obszarze obecnego Skarżyska-Kamiennej na długo przed powstaniem samego miasta. Jak potwierdziły badania M. Kozaneckiej, w drugiej połowie ubiegłego stulecia ukształtował się już podstawowy układ węzła komunikacyjnego, związanego z przebiegiem linii kolejowych: Dęblin - Skarżysko - Gołonóg /granica Królestwa Kongresowego, a zarazem granica prusko-rosyjska/, Skarżysko - Koluszki i Skarżysko - Ostrowiec Świętokrzyski, jak również układ dróg kołowych prowadzących z Krakowa przez Kielce, obecne Skarżysko-Kamienną i Radom do Warszawy oraz z Końskich przez Skarżysko - Ostrowiec Świętokrzyski do Sandomierza. Dzięki tak dogodnemu położeniu transportowemu uzyskało Skarżysko już w chwili powstania miasta wyraźne bodźce dalszego rozwoju. Szanse te wzrosły jeszcze bardziej w okresie międzywojennym, kiedy to w wyniku uruchomienia połączenia kolejowego z Krakowa przez Kielce i Radom do Warszawy, stacja w Skarżysku-Kamiennej przekształciła się w ważny, okręgowy węzeł o charakterze tranzytowym.

Położenie Skarżyska-Kamiennej w węźle dróg autobusowych i kolejowych wpływa również obecnie na zacieśnienie więzi miasta z zapleczem, ułatwiając codzienne dojazdy do pracy, szkół oraz różnego rodzaju usług wyższego rzędu. Funkcja transportowa jest zarazem jedną z istotnych, najbardziej wyspecjalizowanych funkcji miastotwórczych Skarżyska-Kamiennej, jakkolwiek w okresie powojennym została ona w sposób wyraźny zdystansowana przez szybki rozwój przemysłu ciężkiego.

Podstawą rozwoju miasta oraz jego funkcji subregionalnej był w przeszłości i jest obecnie przemysł. Badania L. Pakuły dowiodły, że Skarżysko-Kamienna należy dziś do rzędu najważniejszych ośrodków przemysłowych nie tylko w Zagłębiu Staropolskim, ale w całym województwie kieleckim. Czołowy obiekt w mieście - Zakłady Metalowe "Mesko", skupiające powyżej 10 tys. pracowników, należą do największych przedsiębiorstw przemysłowych Kielec-

czynny. Łączne zatrudnienie w przemyśle ośrodka przekraczało według stanu z 1970 r. liczbę 17 tys. pracowników, spośród których znaczna część codziennie i okresowo dojeżdżała z bliższego i dalszego zaplecza. Jakkolwiek pod względem liczby zatrudnionych w przemyśle Skarżysko-Kamienna zajmuje dopiero czwarte miejsce wśród średnich miast województwa kieleckiego, to jednak reprezentuje ono równocześnie typ bardzo silnie uprzemysłowionego ośrodka miejskiego, w którym na 1000 mieszkańców przypadało w 1970 r. 426 pracowników przemysłu. Wyższym wskaźnikiem intensywności uprzemysłowienia /535 na 1000 mieszkańców/ odznaczał się w porównywalnej kategorii miast jedynie ośrodek starachowicki.

Nie wchodząc bliżej w analizę funkcji przemysłowej Skarżyska-Kamiennej, która była przedmiotem szczegółowych rozważań L. Pakuły stwierdzić należy, że stanowi ona najważniejszą funkcję specjalną miasta. Jej znaczenie ponadlokalne polega na stworzeniu poważnego, liczącego się w zapleczu, pozarolnego rynku pracy.

Silnie uprzemysłowione Skarżysko-Kamienna jest trzecim pod względem wielkości rynkiem pracy województwa kieleckiego, wyprzedzającym Ostrowiec Świętokrzyski, po Kielcach i Starachowicach. Dominująca rola wielkiego przemysłu wpłynęła jednak - jak wykazały badania W. Grzelki i Cz. Szewczyke - na wytworzenie się w mieście wyraźnie jednostronnej struktury zatrudnienia. Przemysł koncentruje w Skarżysku-Kamiennej aż 59,0% ogółu miejsc pracy w gospodarce uspołecznionej, podczas gdy wszystkie usługi, bez transportu jako działu o częściowo produkcyjnym, a przy tym w warunkach Skarżyska także wyspecjalizowanym charakterze, tylko 17,2% miejsc pracy /identyczny jest w Skarżysku udział transportu i łączności w strukturze miejsc pracy/.

Specyficzne położenie Skarżyska-Kamiennej na styku kilku byłych powiatów: iłżeckiego, kieleckiego, koneckiego i szydłowieckiego, przy występującym od początku istnienia największych zakładów przemysłowych chronicznym deficycie siły roboczej, pociągnęło za sobą wykształcenie istotnej roli miasta jako ważnego, subregionalnego rynku pracy. W wyniku zaszłych zmian w profilu produkcyjnym i polityce zatrudnienia największych zakładów przemysłowych liczba dojeżdżających zmniejszyła się wprawdzie z ponad 9 tys. osób w 1958 r. do 5,9 tys. osób w 1968 r., nadal jednak pracownicy zamiejscowi stanowią 23,5% ogółu zatrudnionych w mieście. Funkcja rynku pracy jest przy tym najważniejszą funkcją miasta w życiu bliższego zaplecza.

Ożywionym dojazdom do pracy, a także do licznych szkół średnich Skarżyska-Kamiennej, sprzyjają dogodne połączenia transportowe, tak kolejowe, jak i autobusowe, szczegółowo zrelacjonowane w opracowaniu M. Kozaneckiej. Konkurencyjna rola innych ośrodków pracy Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego, zarówno dużych /Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice/

jak i lokalnych /Blizyn, Stąporków, Suchedniów, Zagnańsk i in./ wpłynęła na wykształcenie się rozległego zaplecza skarżyskiego rynku pracy. W 1968 r. obejmowało ono aż 194 gromad i miast województwa kieleckiego. Najsilniejsze oddziaływanie zakładów pracy Skarżyska-Kamiennej wystąpiło przy tym w miejscowościach położonych wzdłuż linii kolejowej prowadzącej do Końskich oraz trasy autobusowej do Szydłowca.

W wyniku oddziaływania skarżyskiego rynku pracy wykształciło się w zapleczu miasta kilka charakterystycznych osiedli sypialnych, spośród których do najbardziej typowych należą Suchedniów i Szydłowiec.

Specyfika skarżyskiego rynku pracy, głównie zaś kluczowych jego zakładów przemysłowych, wpłynęła na poważną, pozarolniczą aktywizację zawodową mężczyzn, w związku z czym w szeregu wsi podmiejskich występują lokalne nadwyżki żeńskiej siły roboczej. W celu rozwiązania tej sytuacji, niewątpliwie niekorzystnej z punktu widzenia racjonalnej polityki zatrudnienia, postuluje się w opracowaniach planistycznych i monograficznych lokalizację w najbliższym zapleczu Skarżyska-Kamiennej kilku mniejszych zakładów przemysłu lekkiego, chemicznego i elektrotechnicznego, mogących wchłonąć lokalne nadwyżki kobiet.

Rola Skarżyska-Kamiennej w regionie nie polega jednak tylko na powiązaniach w zakresie siły roboczej, wynikających z codziennych i okresowych dojazdów do pracy w przemyśle, transporcie, budownictwie i działach usługowych. Kontakty miasta z własną strefą wpływu związane są, jak wiadomo, z wykonywaniem pewnych funkcji centralnych na rzecz tej strefy. Należą do nich m.in. coraz ważniejsze dla młodzieży wsi podmiejskich dojazdy do szkół ponadpodstawowych Skarżyska-Kamiennej. Sporadyczne kontakty wynikają również z dojazdów na tygodniowe targi oraz przy korzystaniu ze specjalnych usług, np. rzemieślniczych, handlowych, socjalnych.

Już w latach międzywojennych, a więc tuż po powstaniu miasta, rozważano koncepcję umieszczenia w Skarżysku siedziby starostwa, które swoim zasięgiem miało obejmować stykowe obszary ówczesnych powiatów: kieleckiego, koneckiego, radomskiego oraz iłżeckiego /por. szersze uwagi na ten temat w opracowaniu S. W i t k o w s k i e g o w niniejszym tomie/. Kilkakrotnie jeszcze władze lokalne i regionalne powracały do tej koncepcji rozwojowej miasta. Sprawę rozstrzygnęła ostatecznie w 1953 r. uchwała Rady Ministrów, powołująca powiat miejski Skarżysko-Kamienna, w rozszerzonych o obszar kilku wsi podmiejskich granicach administracyjnych. Powiat ten zniesiono dopiero w 1975 r. wraz z likwidacją trójstopniowego podziału administracyjnego.

Dogodne położenie Skarżyska-Kamiennej w centrum Staropolskiego Okręgu Przemysłowego oraz silna jego aktywizacja przemysłowa przyciągają do tego ośrodka wielu mieszkańców kieleckich miast i wsi, którzy dzięki rozwinętemu budownictwu mieszkaniowemu uzyskują tu możliwość osiedlenia się.

Jak wykazały badania W. Grzelki w latach 1954-1970 aż 45% przybyłych do Skarżyska-Kamiennej imigrantów wywodziło się ze wsi i miast b.województwa kieleckiego, co wskazuje pośrednio na fakt rozrastania się miasta kosztem bliższego i dalszego jęgo zaplecza.

Skarżysko-Kamienna, jak już wspomniano, pełni szereg funkcji o zasięgu ponadlokalnym, a nawet subregionalnym. Tę ostatnią np. tworzy Zakład Energetyczny, dzięki któremu miasto stało się ważnym ośrodkiem dyspozycji mocy i sieci elektrycznej dla stykowych obszarów obecnych województw kieleckiego i radomskiego. Umieszczenie w Skarżysku oddziału redakcji "Słowa Ludu" - codziennej gazety kieleckiej, włączyło w obszar wpływów miasta b. powiaty: iłżecki wraz ze Starachowicami oraz szydlowiecki. Również decyzja o powołaniu w 1953 r. ekspozytury PKS nadało miastu nową funkcję subregionalną, gdyż autobusy tej placówki obsługują dziś ponad 50 linii pasażerskich w promieniu około 100 km od Skarżyska-Kamiennej. Jak wykazały badania M. K o z a n e c k i e j, w 1969 r. przez węzeł autobusowy Skarżyska-Kamiennej przejeżdżało przeciętnie 140 par autobusów na dobę, w tym kilka obsługujących trasy międzyregionalne. Funkcja transportowa ma jednakże w Skarżysku również lokalne znaczenie. Szczegółowa analiza ruchu transportowego przeprowadzona w cytowanym już rozdziale niniejszego tomu wykazała m.in., że miasto to jest w regionie głównym pasażerskim węzłem ruchu dojazdowego, w którym 78% obciążonych przez państwowe środki transportu osób stanowią dojeżdżający do pracy i szkół. Wyraźnym ułatwieniem dla nich było zlokalizowanie pasażerskiego przystanku kolejowego Skarżysko-Zachodnie, który przejął obsługę ruchu dojazdowego do Zakładów Metalowych "Mesko" i znacznej części tzw. Dolnej Kamiennej.

Do wykształcenia lokalnej funkcji transportowej przyczyniło się również w poważnym stopniu powołanie w 1955 r. Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego, którego poszczególne linie docierały stopniowo do wsi podmiejskich. W 1965 r., wg danych Głównego Urzędu Statystycznego, MPK w Skarżysku-Kamiennej obsługiwało łącznie 43,5 tys. mieszkańców /Skarżysko-Kamienna i Suchedniów/, w 1969 r. liczba ta wzrosła już do 77,9 tys. osób/samo miasto oraz 37,7 tys. mieszkańców bliższego zaplecza/. Stosunkowo bliskie położenie ważnych ośrodków Staropolskiego Okręgu Przemysłowego: Skarżyska-Kamiennej i Starachowic, wpłynęło na fakt wzajemnego zająłania się obszarów obsługi komunikacji podmiejskiej tych miast. W dolinie rzeki Kamiennej tworzy się zatem współcześnie ważny, dwuogniskowy zespół miejsko-przemysłowy, którego główne człony już się funkcjonalnie uzupełniają. Zespół osadniczy Skarżyska-Starachowic, wraz z Iłżą, Suchedniowem i sypialnym Szydłowcem, wyraźnie do niego ciężącymi, liczył już w 1970 roku 101,5 tys. mieszkańców, zatrudnionych przede wszystkim w działach nierolniczych. Do liczby tej należałoby dodać trudną do ustalenia wielkość zaludnienia podmiejskich wsi zurbanizowanych. W dolinie Kamiennej wykształca się więc

zwolna nowy, wielki zespół miejsko-przemysłowy województwa kieleckiego, pod względem wielkości drugi po "stołecznych" Kielcach.

Skarżysko-Kamienna jest również ważnym ośrodkiem handlowym, który w 347 placówkach sprzedaży detalicznej obsługuje nie tylko ludność miasta, ale także około 25 tys. mieszkańców strefy podmiejskiej /8 sąsiadujących gromad oraz lokalny ośrodek produkcyjno-mieszkaniowy Suchedniów/. Stałe, codzienne kontakty handlowe miasta z zapleczem odbywają się najczęściej przy okazji dojazdów do pracy, częściowo również do szkół średnich. Szereg wyspecjalizowanych sklepów branżowych obsługuje ponadto mieszkańców strefy podmiejskiej w zakresie sprzedaży towarów niecodziennego użytku. Skarżysko-Kamienna jest bowiem najbliższym dla swego zaplecza siły roboczej ośrodkiem handlu wyselekcjonowanego, a więc ośrodkiem handlowym wyższego rzędu.

Potrzeby rozwijającego się przemysłu zadecydowały o powstaniu w Skarżysku-Kamiennej szeregu szkół zawodowych, technicznych i ogólnokształcących. Według stanu z roku szkolnego 1969/70 w 8 szkołach zawodowych oraz 11 technikumach /łącznie ze szkołami przyzakładowymi dla pracujących/ kształciło się 5 027 osób, zaś w trzech liceach ogólnokształcących 1 303 uczniów. Oznacza to, że na każdych 100 uczniów szkół podstawowych miasta przypadało 79 uczniów szkół ponadpodstawowych. Układ ten, bardzo korzystny z punktu widzenia potrzeb gospodarki narodowej, wywołany był przez nasilone dojazdy młodzieży ze wsi podmiejskich, dla której Skarżysko-Kamienna jest najbliższym, a ze względu na potencjalne potrzeby miejskiego rynku zatrudnienia, także bardzo atrakcyjnym ośrodkiem kształcenia kadr kwalifikowanych.

Niemale znaczenie mają również liczne placówki kulturalne miasta, wśród nich zaś nowoczesnie wyposażony Dom Kultury wraz z funkcjonalnie rozwiązaną salą teatralną. Obok prawie 1 300 miejsc w kinach miejskich Dom Kultury stanowi stałe miejsce spotkań mieszkańców miasta i jego zaplecza, pełni więc ważną rolę w procesie społecznej integracji ludności wiejskiej i miejskiej. Uzupełnieniem funkcji kulturalnej miasta są liczne biblioteki powszechne, szkolne i zakładowe oraz świetlice środowiskowe i przyzakładowe.

Szeroki zestaw funkcji centralnych Skarżyska-Kamiennej uzupełniają kilka instytucji socjalnych, jak np. oddany do użytku w 1959 r. nowoczesnie wyposażony Szpital Miejski, uruchomione już w 1952 r., a więc jeszcze przed powołaniem powiatu miejskiego, Protezownia Dentystyczna, stacja pogotowia ratunkowego, 4 apteki, wreszcie 9 przychodni zdrowia. W liczbie tej mieści się 5 przychodni zakładowych, z których wyspecjalizowanych usług lekarskich korzystają także dojeżdżający pracownicy skarżyskich zakładów pracy, a nie tylko mieszkańcy miasta. Na usługi zdrowotne miasto przeznaczало w ostatnich latach niemałe sumy, które w przeliczeniu na 1 mieszkańca się-

gały kwoty 900 zł rocznie /relatywnie więcej przeznaczają jedynie Ostrowiec Świętokrzyski/. Dzięki tym nakładom finansowym Skarżysko-Kamienna odrabia zaległości, jakie narosły w wyniku jednostronnego rozwoju miasta przemysłowego.

Przeprowadzona w niniejszym zbiorze prac analiza elementów i czynników rozwoju gospodarczo-społecznego Skarżyska-Kamiennej wykazała, że miasto to, o wybitnie przemysłowo-transportowych niegdyś funkcjach, przekształca się współcześnie w ważny ośrodek subregionalny. Obok utrzymanych i wciąż dynamicznie rozwijających się funkcji specjalnych /przemysłowa, transportowa/, określających rolę Skarżyska-Kamiennej w skali regionu kieleckiego oraz całego kraju, wytworzyły się w omawianym ośrodku istotne funkcje centralne, które to ważne miasto przemysłowe łączą z najbliższym i dalszym zapleczem wiejskim. Dzięki tym funkcjom wykształca się wśród lasów nad Kamienną ważny w skali całego województwa kieleckiego zespół miejsko-przemysłowy, wykazujący już dzisiaj silne sprzężenia wewnętrzne. Dzięki specyficznemu położeniu transportowemu Skarżysko-Kamienna spełnia w tym zespole rolę ośrodka, który łączy niejako strefy wpływu Kielc i Radomia z zapleczem nowo kształtującej się konurbacji miejsko-przemysłowej doliny Kamiennej.

